

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Веселова О.А.

студентка;

Макаренко В.В.

кандидат сільськогосподарських наук,

доцент кафедри землезнавства та геоморфології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕРОЗІЙНО НЕБЕЗПЕЧНІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Ерозія ґрунтів представляє собою процес, який включає руйнування, переміщення та відкладення частинок ґрунту і материнської породи різними видами енергії (води, вітру тощо). Переміщення ґрунтових частинок відбувається шляхом перекочування, стрибкоподібного руху, транспортування в підвішеному стані та ін. Залежно від природи діючих ерозійних сил виділяють: водну і вітрову (дефляція) ерозію.

Вода є найбільш серйозним фактором (агентом) ерозії. Водна ерозія виникає в результаті падіння дощу і поверхневого стоку зливових і талих вод по схилу більше $0,5-2^\circ$; вітрова (дефляція) – під дією вітру певної швидкості. Дефляція може проявлятися в будь-яких умовах рельєфу (навіть на абсолютно горизонтальних ділянках), тобто процес виникнення вітрової ерозії ґрунтів (дефляції) визначається дією повітряного потоку (вітру) на поверхню ґрунту, в результаті чого ґрунтові частинки приходять в рух.

Руйнування і перенесення ґрунту починається з деякої критичної величини швидкості вітру [1]. Дефляція спостерігається, як правило, в гостро посушливих степових і напівпустельних районах з річною кількістю опадів 200-350 мм та напруженим вітровим режимом [2].

Територія України складає 60,4 млн га, в т. ч. 33,3 млн га (55,2%) орних земель; чорноземні землі займають 21,4 млн га (35,4%). Вона включає три крупні ґрунтово – кліматичні зони: Полісся, Лісостеп і Степ (табл. 1.).

Таблиця 1

Характеристика ґрунтово- кліматичних зон України
(за даними УРЕ, 1984; Безручка І.М., 1990 Гордієнка В.П., 1991;
Яцка А.В., 1991 та ін..)

Ґрунтово- кліматичні зони; гірські райони	Площа, <u>млн.га.</u> , %	Розораність сільськогосподарських угідь, %	Середня лісистість, %	Схилові землі (більше 1°), %	<u>Опади</u> Випаровуваність (мм/рік)	Пошкодженість ерозією (млн. га) <u>Водною вітровою</u>
Полісся	<u>11,3</u> 19	67	26,5	61,2	<u>650-550</u> 400-450	<u>1</u> 0,5
Лісостеп	<u>20,2</u> 34	86	12,9	76,0	<u>650-450</u> 550-750	<u>4</u> 1
Степ	<u>24,0</u> 40	83	4,4	47,4	<u>450-300</u> 750-950	<u>6</u> 5

Бачимо, що переважає пошкодженість водною ерозією, особливо суттєва різниця у Лісостепу, де показник дорівнює 4 млн.га водної ерозії до 1 млн.га вітрової, що пояснюється найбільшим показником схилових земель (більше 1°) – 76,0% серед трьох ґрунтово – кліматичних зон. У Степу бушують

ерозійні процеси у всіх проявах відповідно й найвищі показники пошкодженості територій – 6 млн.га водної та 5 млн.га вітрової ерозій.

Українське Полісся займає північну і північно-західну частину території. Південна його межа проходить по лінії Чернівці – Житомир – Київ – Суми; переважаючи ґрунти – дерново-підзолисті легкого механічного складу (60%) і лукові дернові (20%). Південна межа Лісостепу : Кишинів – Кременчук – Полтава – Харків; ґрунти – чорноземні, суглинково механічного складу, сформовані в основному на лесах і лесоподібних суглинках, а також сірі лісові і дерново-підзолисті легкого механічного складу. Степова зона займає південну і південно-східну частину України; ґрунти – чорноземи звичайні і південні, темно-каштанові і каштанові.

Відомо, що 31% території України займають еродовані та дефлірувані землі. В умовах Полісся, Лісостепу і Степу схиліві землі (більше 1°), які є ерозійно небезпечними, займають відповідно 61,2-76,0-47,4% (в сумі 2/3) території цих регіонів.

П.С. Пастернак і М.М. Приходько [3] на території України виділяють три типи умов з різною інтенсивністю процесів водної ерозії і виносу агрохімікатів та продуктів ерозії у водні об'єкти (I – тип умов слабкої інтенсивності, II – середньої, III – високої, де еродованість території відповідно досягає 1,1-4,4%; 17,9-28,8%; 33,0-48,3%). У межах 3-х типів виділені райони, які різняться між собою ґрунтово-геологічними і кліматичними умовами, характером розподілу атмосферних опадів (табл.2.) в межах областей [4].

Таблиця 2

**Типи умов і районів за інтенсивністю ерозійних процесів
і виносу агрохімікатів і продуктів ерозії у водні об'єкти
(Пастернак П.С. і Приходько М.М., 1988)**

Номер і назва району	Площа, тис.км ²	Еродо-ваність території, %	Глибина базисів ерозії, м	Розчленування території, км/км ²	Опади, мм	Макси-мальна інтенсивність злив, мм/хв
I. Тип умов слабкої інтенсивності (19,06 млн га; 31,6% території України)						
1. Полісько-Дніпровський	129,5	2,3	5-25	0,0-0,3	550-650	2-3
2. Мало-Подільський	15,9	1,1	5-25	0,0-0,3	550-650	1-2
3. Південно-Степовий	35,1	4,4	3-25	0,0-0,1	350-380	2-4
II. Тип умов середньої інтенсивності (16,2 млн га; 26,5% території України)						
4. Придеснянський	2,2	24,7	60-80	1,5-2,5	550-600	3-4
5. Лівобережно-Лісостеповий	45,3	17,9	40-50	0,5-0,9	550-600	2-3
6. Північно-Степовий	4,2	24,0	25-50	0,3-0,6	450-500	3-4
7. Мелітопольський	6,8	22,0	50-100	0,1-0,3	450	2-4
8. Дніпровсько-Причорноморський	20,3	20,5	25-50	0,1-0,3	450	2-4
9. Придунайський	7,5	25,0	25-50	0,1-0,3	450-400	2-4

10.Подільський	31,6	21,3	25-50	0,1-0,3	540-610	3-5
11.Подільсько-Буковинський	29,7	22,3	50-100	0,3-0,6	550-670	2-4
12.Південно-Волинський	12,6	28,8	90-100	1,5-2,0	600-620	2-4
III. Тип умов високої інтенсивності (25,2 млн га; 41,7% території України)						
13.Донецький	95,0	48,3	50-100	0,6-1,0	420-570	3-5
14.Центрально-Придніпровський	70,5	42,5	20-70	0,7-3,0	460-560	2-4
15.Придніпровський	58,3	43,3	60-120	1,1-1,2	480-620	3-5

Територію України по повторюваності числа днів з пиловими бурями можна поділити на 2 зони: північно-західну і південно-східну. Приблизна лінія їх розподілу співпадає з північною межею Степу. Північно-західна зона відрізняється малим числом днів з пиловими бурями та незначною їх тривалістю; південно-східна зона характеризується підвищеною повторюваністю бур і великою їх тривалістю (табл. 3.)

Таблиця 3

**Вітроерозійне районування території України
(Бачинський І.Є., 1976)**

Ра- йон	Територія	Кількість днів з пиловими бурями в рік		Тривалість однієї пилової бурі, год	
		серед- ня	найбі льша	серед- ня	найбі льша
I.	Центральні райони	10	30	5-10	90

	Херсонської і Запорізької областей				
II.	Донецька, Луганська області; південні райони Одеської, Миколаївської, Дніпропетровської областей; останні райони Херсонської і Запорізької областей;	5-9	20-30	5-10	90
III.	Київська, Чернігівська, Кіровоградська, Полтавська, Харківська області; північні райони Одеської, Миколаївської, Дніпропетровської областей	1-4	10-20	1-5	40-90
IV.	Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Житомирська, Хмельницька, Вінницька, Чернігівська, Сумська області	1	10	1	1

У межах південно-східної зони чітко виділяються 2 найбільш активні осередки, розділені Донецьким кряжем: один з центром і районі Херсон – Каховка, другий – в районі Луганська.

В межах Лісостепу і Полісся повторюваність пилових бур дещо збільшується на водорозділах рік і в безлісних районах.

Ймовірність виникнення пилових бур за сезонами в Степу: навесні – 45%, влітку – 35%, восени – 17% і взимку –

3%; в Лісостепу і Поліссі – відповідно 29, 61, 10 і 0,3%. Таким чином, для степової зони більш характерні весняні пилові бурі, а в Лісостепу і Поліссі частіше вони бувають влітку [3,4].

Отже, аналізуючи вищенаведені дані, висока інтенсивність процесів водної ерозії 33,0-48,3% зафіксовано в Донецькому, Центрально-Придніпровському та Придністровському районах. Вітрова ерозія проявляється у південно-східній зоні, характеризується підвищеною повторюваністю бур і великою їх тривалістю. У межах південно-східної зони чітко виділяються 2 найбільш активні осередки, розділені Донецьким кряжем: один з центром і районі Херсон – Каховка, другий – в районі Луганська.

Список використаних джерел:

1. Захаров П.С. Эрозия почв и меры борьбы с ней. – М.: Колос, 1978. – 176 с.
2. Почвозащитное земледелие (Под общ. Ред. А. И. Барева). – М.:Колос, 1975. – 304 с.
3. Довідник з агролісомеліорації (За ред.. П.С. Пастернака). – К.: Урожай, 1988 – 288 с.
4. Бучинський И.Е. Засухи, суховеи пыльные бури на Украине и борьба с ними. – К.: Урожай, 1970. – 236 с.